

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

סידור סדרות ספרים בשבת

דאורייתא גם במה שאין גידולו מן הארץ. ועיקר ראייתו מדברי תרומת הדשן (ש"ת סימן 11) שדן איסור בורר בדגים שאינם גידולי קרקע. אמנם באור לציון (חלק ב פרק לא הערה 7) כתב שבאינו גידולי קרקע האיסור רק מדרבנן, עיי"ש.

אך מצאנו באחרונים (ערוך השולחן סימן שיט סעיף ח, מהרש"ג חלק א אורח חיים סימנים לו, נד) שהעידו שמעולם נהגו לברור בגדים כלים וספרים ולא חששו לאיסור בורר, אלא שנחלקו האחרונים בטעמי ההיתר, וכפי שיתבאר לפנינו.

איסור בורר בחפצים הניכרים

בתרומת הדשן (ש"ת סימן 11) דן על קערה שיש בה חתיכות של שני מיני דגים מעורבים, ובעלת הבית מבקשת לבלייל שבת להוציא מהקערה מנות דגים עבור הסעודה של יום, וכתב שאפי' שהדגים גדולים וניכרים, והיה נראה שאין כאן איסור בורר, מסבירא בלבד אין להתיר במקום חשש איסור דאורייתא.

זה לשונו: 'אמנם נראה דמאד היה נכנגד סברת הלב, דשני מינים שניכרים בהפרדתם חתיכות גדולות שמונחים יחד, דיהא ברירה שייכא בהו, דלשון המרדכי לא משמע הכי, דכתב הילכך יזהר אדם מיני פירות שנתערבו בו, משמע דווקא כשהם מעורבים ואינם ניכרים, אבל בכי האי גוונא אף על גב דאין כל מין ומין מסודר בפני עצמו, מכל מקום לא מיקרי מעורב, אפס הואיל וכתב בספר מצוות גדול, דהבורר פסולת מתוך האוכל, ואפילו בורר לאלתר חייב חטאת, אין לחלק ולהקל בלא ראייה ברורה'. וכן פסק הרמ"א (סימן שיט סעיף ג), ודבריו הם יסוד גדול באיסור בורר שאין מקלים רק על יסוד סברה מוחלטת ועל פי ראייה מוכחת, כדי שלא להיכנס חס ושלום באיסור שבת דאורייתא.

אמנם כתבו האחרונים שבוודאי אין איסור בורר כאשר החפצים ניכרים ונפרדים לגמרי, אלא שבנידון של תרומת הדשן הדגים היו 'מונחים יחד' מעורבים ומעורים מעט זה בזה באופן שהעירוב שלהם זה בזה הקשה מעט על השימוש בהם, ולכן שייך בהם בורר אפי' שהם 'ניכרים בהפרדתם חתיכות גדולות' וקל להשתמש בהם גם באופן זה.

איסור בורר בספרים בגדים וכלים

בערוך השולחן (סימן שיט סעיף ז) פסק את דברי ה"ח שיש איסור בורר גם בבגדים ובכלים, ומשכך כתב (שם סעיף ח) לתמוה על המנהג, בזה הלשון: 'יש לשאול שאלה גדולה, דאיך מצאנו ידיו ורגליו בכמה דברים, כגון שמונחים מעורבים כפות ומולגות וסכינים ואנו צריכים כעת לסכינים, ובוררים הסכינים מביניהם או הכפות או המולגות, וכן כשתלויים הרבה בגדים על הכותל ונצרך לשנים ושלשה בגדים, ונוטלין מהכותל

המשך בעמ' ג'

למשפחתנו יש ספרייה גדולה להשאלת ספרים, במשך כל ימות השבוע אין אפשרות להשליט בה סדר כי כל הזמן באות ויוצאות בנות שבאות לשאול ספרים ולהזיזם, ומן הניסיון למדנו שסדר בארונות הספרים הוא קריטי לאפשרות השימוש בספרייה, ולכן אחרי גייעה וטורח רבים הצלחנו לסמן על כל הספרים מספרי מדף מדויקים ואנחנו מקפידים שכל מי מחזיר ספר יחזיר אותו למקומו המדויק, לצד שאר ספרי אותו מחבר או אותה מחברת.

בתי אוהבת ספרי כל מחבר יהיו מסודרים גם בתוך עצמם, לפי א"ב שעל הכרכים וכדומה, ובפרט בסדרות גדולות כמו אנציקלופדיות וספרי הרב להמן וכדומה. היא הפכה את זה לשעשוע עבורה, ושואלת האם מותר לה לסדר כך את הספרים בשבת עצמה בשעות הצהריים? היא חושבת שבגלל שכל הסטים מסודרים סט סט לעצמו אין כאן 'בורר', אבל אולי בעיה אחרת ישנה?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

האיסור למיין ספרים מעורבים בשבת, נובע ממלאכת 'בורר'. גדרה של מלאכה זו הוא תיקון התערובת הנתונה לפנינו באמצעות סידורה וביטול התערובת. איסור זה קיים בכל תערובת שמציאותה אינה רצויה, אפילו אם שני המינים רצויים אצלו בנפרד. אך תנאי ראשון לקיומו של איסור זה הוא מציאותה של תערובת. ספרים שעומדים בארון בצורה מסודרת וכריכתם שלמה, אינם נחשבים כתערובת, שכן למרות שאינם מסודרים ניתן לראות במבט עין איפה נמצא כל חלק של הסדרה. לכן כאשר כריכות הספרים שלמות וברורות, אין בהעברת ספרים מאן לכאן משום סידור תערובת ואין זה בכלל מלאכה בורר.

כל זה אמ בדרך העברת הספרים אין מייצרים תערובת, לכן, כל עוד שמעבירים ספר מצד לצד ולא עורמים ערימה של ספרים, אין חשש של 'בורר'. שונה הדבר בערימה מבולגנת של ספרים על גבי השולחן, כאן יש מציאות של תערובת, ולפיכך כאשר רוצים לפנות את השולחן, יש איסור לסדר את הספרים באופן של מיון.

איסור בורר בספרים

בט"ז (סימן שיט ס"ק יב) העיר שכל הדוגמאות שנתנו הפוסקים לאיסור בורר הוא בענייני אכילה, אך כתב להוכיח שבוודאי גם בכלים ובגדים יש איסור בורר, וכן הסכימו האחרונים.

ביביע אומר (חלק ה אורח חיים סימן לא) הביא מכמה אחרונים שלמדו בדעת רעק"א (ש"ת קמא סימן כ) שאין איסור בורר רק בגידולי קרקע, אך כתב והוכיח שיש איסור בורר

הלכה למעשה

משולחן מורנו הרב שליט"א

רחיצה והתעמלות לפני שחרית

כדי להספיק את התעמלות הבוקר שלי ולהסתדר עם איסור עשיית צרכיו לפני התפילה, חשבתי לקום מוקדם, לרוץ ולהתקלח עוד לפני

זמן התפילה. טען לי חבר שלמרות שהתפילה אצלנו בשעה קבועה, גם אם אני קם מוקדם יותר וגם אם אין ביישוב שלנו מנין מוקדם יותר, אסור לעשות דברים כאלה לפני התפילה. האם הוא צודק, ואם כן מה הדין אם אני קם לפנות בוקר בשעה שעדיין אי אפשר להתפלל? תשובת מורנו הרב שליט"א:

א. רחיצה מותרת לפני התפילה, הן במקווה שזה חובה, והן שלא במקווה, שזה כבוד התפילה שיבוא נקי לתפילה, ונראה שגם עם סבון מותר¹. ב. לגבי להתעמל, לכתחילה יש להחמיר מעלות השחר², מלבד באופן שיש לו מניין קבוע והוא זקוק לבריאות, וכן יכול לבוא לידי ביטול תורה אם יעשה זאת לאחר התפילה³.

המשך בעמ' ב'

לאדם וכו', ופירוש המשנה ברורה (סק"ה) דהיינו מעמוד השחר, וכדעת המגן אברהם (סק"ה) וכן הכרעת השו"ע הרב (ס"ה) וכה"ח (סק"ה) משום שזמן תפילה בדיעבד הוא מעלות השחר, ודלא כט"ז (סק"ה) שמתיר עשיית צרכיו עד הנץ החמה שהוא זמן תפילה לכתחילה. 3 בשו"ת רבנות אפרים (ח"ה סי' לט) כתב שגם העיסוק בצרכי בריאות גופו כביקור אצל רופא או התעמלות וכדומה מותר לפני התפילה כשיש צורך מוצדק לעשותם דווקא אז, וכן אם מתעמל בריצה לשם רפואה או להתעמל בחשייה מים למי שזקוק לכך לצורך רפואה וכל כיוצא בזה, וכ"כ בספר תפלה כהלכתה (פ"ו אות 33) בשם הגר"פ שיינברג דלא גרע מאכילה ושתייה שהתירו לצורך רפואה, והיינו כשאין לו אפשרות לעשותם לאחר התפילה, מחמת סיבה מוצדקת.

בלי לשבת במים חמים בכל הגוף, הוא רק רחיצה ארעית ואין חשש שיבא לידי בטול תפילה על ידי זה, אבל פשוט שעמי הארץ המאריכים ברחיצה זו הוא דבר מגונה. אמנם דעת הגר"נ קרליץ (שי"ח תפלה עמוד תרצ"ג) להקל שהאיסור לרחוץ כל גופו לפני התפילה הוא רק כשקובע עצמו לרחוץ, אבל אם רוחץ משום שמפריע לו באיזה מקום, יכול לרחוץ אפילו אם צריך לרחוץ עם סבון, וכ"כ באו נדבריו (ח"ו סימן 30) שרחיצה במקלחת היא דרך עראי כרחיצת פניו ידיו ורגליו ואין איסור בזה קודם התפילה, וכתב שהחמיר תבוא עליו ברכה, ודעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א (שי"ח תפלה עמוד תשל) שלרחוץ סבון אינו אסור אלא כשמתעסק בו זמן, אבל לרחוץ גופו בסבון לפני התפילה אין לחשוש. 2 בשו"ע (סי' פט ס"ב) כתב: כיון שהגיע זמן תפלה אסור

להימשך, אמנם לענין רחיצה עם סבון נחלקו הפוסקים, הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה פ"ב אות ח) החמיר בזה, וכתב (דבר הלכה אות א) שאף שמקלים לומר שהרחיצה נחשבת כצורך התפילה והרי זה כחפצי שמים שמתור לעשותם לפני התפילה, מכל מקום רחיצה בסבון הרי היא עשיית צרכיו בלבד, ואפילו במקווה (שם הערה 57) הורה לשאול שראוי שלא ירחץ בסבון שאין מקפידים שלא יכנסו לבור רק אחרי רחיצה משום ניקיון ולא דווקא בסבון, ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן א אות א) גם נוטה להחמיר וכתב ללמד זכות על הנוהגים לרחוץ במקלחת עם סבון לפני כניסתם למקווה, שעיקר כוונתם היא לטבול טבילת מצוה להתפלל בטוהרת הגוף ונפש, ומה שרוחצים תחת המקלחת הוא כדי להעביר כל לכלוך כעין חפיפה, ועצם העמידה תחת המקלחת

ניקה את ידו בפיו האם מברך

שמעון הבחין כשהוא בדרך שידו מלוכלכת בשוקולד והיות ולא נמצאו בידו אמצעי ניקיון נאלץ לנקות את ידו ע"י שמץ את היד, אך נפשו בשאלתו, האם הוא יכול או חייב לברך?

תשובה: הנה בגמרא (ברכות יד.) כתוב שמתעמת אינה טעונה ברכה ונחלקו הראשונים בכוונת הגמ' שהרמב"ם סובר שהטעם אינו מברך אפילו אם בולע, כל שאינו מתכוין לאכילה עד כמות של רביעית בתבשיל וכזית באוכל, אך רבינו חננאל סובר שטועם פטור רק במקרה שהוא פולט אבל אם הוא בולע חייב לברך אף שאינו מתכוין רק לטעימה.

ובשו"ע (סימן רי סעיף ב) פסק השו"ע בסתם כדעת הרמב"ם, שהטעם את התבשיל אף שהוא בולע לא יברך, והסכים עמו הרמ"א משום ספק ברכות להקל, אך המ"א (שם סק"י) פסק כדעת רבינו חננאל שהטעם ובלע חייב לברך, ורק הטעם ופולט פטור, אך המשנה ברורה (שם ס"ק י"ט) פסק כדעת השו"ע והרמ"א שהטעם לא יברך אף שבוולע, ומוסיף שלכתחילה טוב לזהר שיתכוין ליהנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו.

ומוכח מהדין של טעימה שהוטעם אף שהוא נהנה מהאוכל שאין שאלו כוונתו לאכילה אלא לטעימה לא מברך, שלא די לנו בהנאת האוכל כדי לברך אלא צריך גם להתכוין לשם אכילה.

והנה האוכל לשם רפואה נפסק בשו"ע (סימן רד סעיף ה) כל האוכלין והמשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה, אם טעמם טוב והחיד נהנה מהם, מברך עליהם תחלה וסוף, וכבר העיר בשער הציון (סימן ר"י סק"ל) שיש בזה חילוק בין רפואה לטעימה שברפואה אף שאין כוונתו להנאה ורק לרפואה אם נהנה מברך, ובאמת יש להבין את החילוק בין האוכל לרפואה שאף שאינו מתכוין ליהנות חייב, לטועם שאף שנהנה אינו מתחייב בברכה כיון שאין כוונתו לאכילה אלא לטעימה, ונראה בביאור החילוק, שברפואה אף שלא מתכוין להנאה עדיין הוא עוסק בהכנסת מזון או רפואה לגופו, ואף שהמכניס רפואה לגופו ואינו נהנה לא מברך, כי לא מברכים רק כשיש הנאת החיד, אך כשיש טעם צריך לברך ואין הברכה על הנאת החיד לבד אלא כיון שנהנה מברך גם על האוכל שהוא אוכל לרפואה, משא"כ בטועם את התבשיל שאין כוונתו כלל לאכילה ולהכנסת מזון לגופו אלא רק לטעימה אף שהוא נהנה פטור מברכה.

ולפי מה שהתבאר בחילוק בין רפואה לטעימה יש לדון במקרה שלפנינו שהוא מכניס את השוקולד לפיו והוא נהנה אך שאינו מתכוין אלא לשם ניקיון, ואינו עוסק כלל בהכנסת מזון לגופו דומה הדבר לטועם את התבשיל שאינו מברך אפילו שנהנה ואינו דומה לרפואה ששם עוסק בהכנסת אוכל לגופו שמברך כשהנהה, ולכן דינו כטועם שלפי פסק השו"ע והרמ"א פטור מברכה, אך המ"א סובר שכיון שהוא בלע חייב לברך, ופסק המשנה ברורה כדעת השו"ע והרמ"א שפטור אך לכתחילה כיון שהינות לצאת י"ח לכו"ע.

העולה לדינא:

המנקה ידיו על ידי שמוץ את הלכלוך בפיו אינו מברך, אך לכתחילה עדיף שיתכוין גם לשם הנאה ויברך.

הלכה למעשה

משולחן מורנו הרב שליט"א | המשך מעמ' א'

ברכה על דפי ריענון

האם צריך לברך על דפי ריענון מנטה שמכניסים לפה ומתאדה הטעם בתוך הפה? תשובת מורנו הרב שליט"א: מחמת הספק עדיף לברך על דבר אחר, כיון שאין זה 'דרך אכילה'.

רכישת טיסות המושבת בשבת ומעבירה את המשתמשים לאחרת

בבעלותי אפליקציה להזמנת טיסות (למעשה זהו תיווך בין אתרי מכירת טיסות למיניהם שמאפשרים לאפליקציות מתווכות להעניק חוויית שימוש מתאימה לקהל שלהם) עבור קהל יהודי ברחבי העולם (התכנים באתר פונים לאוכלוסייה יהודית לפי כל מיני נקודות עניין שהאלגוריתם שלנו מזהה, יש אחוז קטן של גויים כמובן). לאחרונה, בצעד לא פשוט מבחינתנו, החלטנו לחסום את האפליקציה בשבתות וחגי ישראל, וכדי לא לאבד לקוחות שיחשבו שהאתר תקול, מי שמגיע לאתר מקבל הודעה שמסבירה שבסופי שבוע השירות ניתן דרך מסוף אחר ובלחיצת כפתור עובר לאתר תיווך אחר. להשאיר דף שגיא, יגרום לאנשים לרענן את האתר שלנו שוב ושוב ובעצם יכשיל אותם. השאלה אם השארת הכפתור היא צעד נכון, מבחינתנו זה שירות מינימלי וזה גם חוסך מלאכות שבת מהאדם שילך לחפש לבד כרטיסים במקום אחר. [במוסגר עוד שאלה: האם מותר לנו לקשר לאתר כזה שנותן לנו 10% עמלה מכל מכירה שמגיע דרכנו?]

תשובת מורנו הרב שליט"א:

יש לברך על הצעד החשוב, השבת היא מקור הברכה. ולעצם השאלה: כל אתר הוא שרת שמושכר ברמה כלשהי לבעלים. ואם ידוע שהאתר הוא של יהודי, הרי זה דומה לבית מרחץ שאסור לו לפעול בשבת, גם לא בשירות חלקי. מהשאלה נראה שהאתר עם נראות 'יהודית כלשהי' (האיסור הוא לא רק כשידוע שמדובר ביהודי דתי), לכן הדבר אסור.

הדבר הנכון לעשות, כפי שרבים עושים, להעלות דף מיוחד לאתר, שכתוב "אנחנו שומרי שבת" והאתר לא פעיל בשבת, וממילא לא ניתן ללחוץ דרכו וגם לא לעבור לשום מקום. ולעניין השאלה אם מותר לקשר לאתר אחר כדי להרוויח, גם זה אסור, כיון שדבר זה הוא כמו למכור מוצר, אלא שכאן במקום למכור את המוצר מוכרים את המידע לחברה אחרת כדי לקבל שכר.

לאכול עם בשר מאכל שנאפה בתנור חלבי

יש לנו בבינתנו רק תנור חלבי, האם אפשר לאפות בתנור קישואים ולאכול אותם אחר כך עם בשר? תשובת מורנו הרב שליט"א:

4 בספר וזאת הברכה (פרק יג) כתב במי שבוולע חומר לניקוי או ריענון הפה שיש בו טעם טוב, שאם כוונתו לריענון וממילא נהנה אינו מברך, אבל אם יש בו טעם טוב וכוונתו ליהנות מהטעם ובוולע מברך. אך כתב שאם נהנה בחיכוך אך לא בא האוכל לתוך מעיו שטעם מאכל ופולטו אינו מברך עליו שאינו קרוי אכילה אלא טעימה כמו בטועם ופולט (שו"ע סי' רי ט"ז). אמנם לגבי אכילת גומי לעיסה (מסטיק) שהכוונה באכילתם היא לטעם אף שאין בולעים אותם נוהגים לברך, וראה בשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' ט) שדן במשמעות הפוסקים בדין מטעמת כשכוונתו ליהנות מהאוכל ולא רק לשם טעימת המאכל, שלכאורה יש בזה סתירות בדברי הפוסקים, במשנה ברורה (שם ס"ק ז') כתב שבחזור ופולט התינו שכוונתו רק לטעימה בעלמא, ומשמע שגם בחזור ופולט לא התינו אלא כשאין כוונתו רק לטעימה בעלמא ולא כאשר כוונתו להנות מטעם המאכל. ומאידך שוב הביא המשנה ברורה (שם) את דברי המגן אברהם (שם סק"ט) שנסתפק בעישון טבא אם דינו כחזור ופולט ופטור מן הברכה או שמא דין העישון כדון ריח

אם התנור אינו 'בן יומו', דיינו שלא נאפה מאכל חלבי בתנור באותו יום, מותר לאכול עם בשר לכתחילה, אמנם בתנור בן יומו אסור לכתחילה, ומותר בדיעבד.⁵ ולבני ספרד הנוהגים כפסקי השו"ע מותר לכתחילה.

הזיק לבגד חבירו תוך כדי תיקון

בקשתי טובה מחבר שיתקן לי איזה כלי חשמלי, בינתיים כשהוא עומד לתקן עם שימוש בדבק מגע, נשפך מהדבק והתיז על הבגד שלי, האם הוא חייב לשלם על הנזק?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

חייב כדון אדם המזיק. אע"פ שעשה לך טובה, היה לו להזהר. ואינו עניין למזיק ברשות. אמנם אם לא היה יכול להזהר, וכגון שהתקרר אליו מאד וכו', יש לפטורו, כיון שלא עשה שום דבר שלא כשורה.⁶

מדפיס ספרים שהוזיל עלויות

ראובן ערך בר מצוה לבנו ולכבוד כך רצה להדפיס עבור המשתתפים אחד מספרי זקנו זצוק"ל, ופנה לשמעון שמתעסק בהו"ל ספרי זקנו, והציע לו בקשה זו. שמעון הסכים ובלבד שהוא יישא בכל עול מימון הדפסת הספרים שרוצה, כי לע"ע מדפיס רק עבור מה שצריך לבר מצוה וראובן הסכים על אף המחיר היקר שיש בהדפסת כמות מועטת של 200 ספרים בעלות של \$5000 (שוהו 255 לכל ספר). שמעון רצה בכל זאת גם כמה ספרים עבור עצמו לכן שאל את המדפיס כמה יעלה לו להדפיס עוד כעשרים ספרים. אמר לו המדפיס עצה טובה שאם יוסיף עוד 2500\$ יוכל להדפיס מזה עוד 300 ספרים (דהיינו קצת יותר מ8 דולר לכל ספר).

שמעון יש על הדבר כמוצא שלל רב, וברגע האחרון התרים כמה נדיבים והוסיף את הסכום הנ"ל, ואכן הדפיס בסך הכל 500 ספרים. אחרי שנדפסו 500 הספרים נתן שמעון 200 ספרים לראובן ו300 הנשארים השאיר לעצמו. לאחר מעשה נקף לבו של שמעון, כי אולי היה צריך לחלק את המחיר בשווה ולפי זה יצטרך לתת לראובן \$2000:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

במידה ואכן בשעה שקבע המוציא לאור את מחיר הספרים היו הנתונים נכונים ולא היה שום הונאה בדבר, הרי שיכול לעמוד במחיר הראשון שקבע למזמין לבר מצוה למרות שכאשר הוסיף והדפיס לעצמו שילם פחות עבור כל עותק. אך כל זה דוקא אם באמת לא תכנן להדפיס עוד ספרים אחרים, [וכן לא הדגיש לקונה שעושה זאת אך ורק משום שמדפיס 200 עותקים בלבד], שבאופן זה שלא התכוון לכתחילה להדפיס יותר ולא הייתה הונאה מציודו, אע"פ שמלכתחילה קבע את המחיר היקר משיקולי הוצאות יתרות, ולבסוף התגלגל הדבר שמחיר ההדפסה הוזל בעקבות הצעת המדפיס, עדיין הוא יכול להישאר במחיר הראשון.⁷

נזק בשוגג, אך נראה שלא שייך מחילה אלא אם נתכוון לכך או שלא הייתה לו אפשרות להיזהר שלא להזיק.
7 יש לציין שאין לראות את המוציא לאור כ'שליח' אלא כמוכר את הספרים, ולכן הדין כאן הוא שונה מדין שליח שקנה עבור המשלח שהמוכר נתן והוסיף לו בגלל מעות המשלח [כדומה בזמנינו - אם קנה למשלח ויש מבצע שאם קונים 2 מקבלים 3] שאז הדין הוא שחולקים ברווחים השליח והמשלח כמבואר בחושן משפט (סי' קפ"ט). והטעם לפי שכאן המחיר יקר בגלל שמדפיס כעת כמות קטנה ומשיקולי הוצאות גדולים ולבסוף לא כן היה, בכל זאת אין זו הונאה מציודו, כיון שבשעה שקבע את המחיר אכן כך היו פני הדברים רק שהשתנו א"כ שהצליח להשיג במחיר זול יותר והוצאותיו ירדו, הריחוק כולו שלו. כל זאת רק במידה ואכן אין צד רמאות ובשעה שנקב במחיר היקר לא חשב להדפיס יותר, (ראה סי' ט"ז וי"ב סי' ט"ז).

וכתב בביאור ההלכה, שאפי' אם ירצה מאן דהוא לדחוק דכיון שאין כל מין נפרד בפני עצמו נחשב שהמינים מעורבים ויש כאן איסור בורר, מאחר ושני המינים נפרדים זה מזה, אין כאן תיקון של מין אחד מהם במה שמסלקים את המין האחר, ויש כאן מלאכת בורר רק מצד המציאות שיש כאן תערובת, ומאחר שאין לו כל תועלת בפסולת שאותה בורר, אין כאן מלאכה כלל, וזה דומה למי שצד נחש שלא ישכנו שגם לדעת הרמב"ם שמלאכה שאינה צריכה לגופא חייב עליה, כלל אין זו מלאכת 'צד' שמהותה לצוד לעצמו וכאן הוא כולא נחש שלא ישכנו, והכי נמי בנידון דידן שאינו בורר את הפסולת לעצמו אלא רק מסלקו כדי שלא יפריע לו להגיע אל האוכל.

[וכוונת הביאור ההלכה, שבדואי אדרבה הוצאת הפסולת מתוך האוכל היא היא דרך מלאכת בורר, אלא שכל זאת כאשר מוציא את הפסולת מתוך האוכל ממש שמעורב בו, שפעולה זאת נעשית באוכל ממש להוציא מתוכו את הפסולת, אבל כאשר האוכל עומד לעצמו ורק מפריד ממנו את הפסולת שלא תהיה סמוכה לו, אין זה נחשב שפעל באוכל אלא בפסולת, וכיון שהמלאכה בפסולת ובפסולת אין לו כל תועלת, הרי זו מלאכה שאינה צריכה לגופא, אבל אם ירחיק את האוכל לפריד אותו לגמרי מן הפסולת זו מלאכה הנצרכת לגופא.]

וכתב שאפי' למאן דאמר שגם צד נחש שלא ישכנו בכלל מלאכה והגם שאינו חייב אסור לעשותו, מאחר שכתב תרומת הדשן שכל שהמינים ניכרים זה מזה מסתבר שאין כאן תערובת כלל, ורק שמאחר ובורר הוא איסור דאורייתא יש לחוש ולא לסמוך על סברא בלבד, בנידון דידן שאין כאן רק איסור דרבנן של מלאכה שאינה צריכה לגופא, ראוי לסמוך על סברת תרומת הדשן ולהתיר שהרי המינים ניכרים זה מזה.

ועל פי זה במשנה ברורה (שם ס"ק טו) לא התיר בפירוש במינים צמודים שאינו מעורבים, רק באופן שמוציא את הפסולת מן האוכל, ולא כאשר מוציא את האוכל מן הפסולת, כי חשש לצד של 'אם תרצה לדחוק' שהזכיר בביאור ההלכה שמינים סמוכים הם גם בכלל מעורבים.

ולפי זה בספרים העומדים בארון זה בצד זה או בספרים המונחים זה על גבי זה, כאשר מוציא את הספר שרוצה יש איסור בורר, שהרי כל מה שהתיר לדינא הוא רק כאשר מוציא את הפסולת. אך יש לחלק שמין אחרי מין אסר דווקא כאשר המין העליון מכסה ומפריע את הגישה למין התחתון, אבל כאשר יש כבר כעת גישה אל המין שרוצה, ודאי אין כלל תערובת.

דעת הגרי"ש אלישיב

הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש חלק ב פרק כה סעיפים א-ב, ולגבי ספרים סעיפים טו-עא) תפס לעיקר מה שכתב בביאור ההלכה שמין מעל מין אין זה תערובת אלא סמיכות, ואיסור בורר נאמר רק בתערובת, ולא סבר להחמיר את שכתב שם בצד של 'אם תרצה לדחוק', ולכן התיר בכל אופן שהדברים מסודרים רק שעומדים זה על זה או זה תחת לזה, ולא החמיר להתיר דווקא בהוצאת הפסולת.

הגרי"ש אלישיב מגדיר שם את איסור בורר, שהוא בכל פעם שהתערובת גורמת עיכוב בשימוש, אבל כאשר העין והידי ניגשים מיד לשימוש ואין עיכוב בגלל התערובת אין כאן בורר ואפי' שהאדם מפריד בין האוכל והפסולת, ולכן בדברים גדולים שאינם מעורבים זה בזה רק עומדים זה על גבי זה, או זה אחרי זה, או זה בצד זה, אין איסור בורר.

ולכן התיר למיין סכ"ם אבל דווקא כאשר אינו נמצא בערימה שמסתירה זה את זה, והתיר סידור של ספרים או בגדים מקופלים העומדים בערימה ואינם מסתירים זה את זה, אבל בגדי הנמצאים ללא סדר בסלסלה יש בהם איסור בורר אפי' שהם גדולים מאוד, שהרי התערובת מפריע לשימוש ויש כאן תערובת.

ודבריו עולים כדעת ערוך השולחן בעיקר ההיתר של דברים הניכרים, אלא שבשאלת ערוך השולחן הזכיר לשאל מהמנהג לברור 'כפות ומזלוגות וסכינים', ומשמע שהתיר גם בסכ"ם, וכמו שהובא לעיל דעת החזון איש והקהילות יעקב לדינא, אבל הגרי"ש אלישיב מתיר רק באופן בו הסכ"ם אינם נמצאים באופן בו העירוב שלהם מעכב את השימוש בהם. ואפשר שטעם ערוך השולחן לפי שעיקוב כל כך מועט בדבר הניכר כל כך לעין אינו נחשב לתערובת.

ולדבריו כל ערימה מסודרת של ספרים שאין עיכוב במציאה של הספר המתבקש, מותר להוציא את הספר, ואין כאן כלל תערובת ולא מלאכה בורר.

דעת הגרי"ש ז' אויערבאך פחוט שני

גם הגרי"ש ז' אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה פרק ג הערה רכ) כתב בתחילה להתיר דווקא כאשר ניכר או ידוע לבעלים מבחוץ על מקומו של הספר, אבל שוב כתב שספר בארון ספרים כלל איננו תערובת עם הספרים שלידי, שאין הקפדה לסדר את הספרים שבתוך הארון בסדר מסוים, ועל כל לא נחשב שיש כאן תערובת של ספרים, וכל ספר קובע מקום נפרד לעצמו. אך כאשר הספר שאינו ניכר בחיצוניותו נמצא בערימה, ואפילו ערימה מסודרת שהספרים זה על גבי זה, נחשב כתערובת.

וזה לשונו: 'אפשר שאין בזה איסור ברירה אם הספרים עומדים בארון בסדר מסוים, ואף שהוא ידוע רק לבעליהם, מ"מ אינם חשובים למעורבים. ואפשר שגם אם אינם מסודרים בארון לפי סדר, מכל מקום כל שאינם מונחים בערימה זה על גבי זה, לא חשיב מעורב, כי העמדתם בארון הספרים היא מפני שכל ספר הוא דבר חשוב לעצמו ולמקומו, ומפני שיש לו הרבה ספרים הוא מעמידים זה אצל זה, ואין זה כמעורב כיון שאינו מקפיד על הסדר אלא כך הם עומדים אצלו והוא גם מחזיר אותם ללא סדר, וגם בסל של פירות מעורבים מוציא פרי מסוים אפילו לא לצורך מידי, ודעתו להחזיר למקומו אח"כ, גם כן מותר. ולכן גם אין נזהרים להוציא לפני התפילה ספר מן הארון וע"מ ללמוד בו בבית הכנסת אחרי התפילה'. והגם שכתב דבריו בלשון 'ואפשר' מתוך דבריו בספר מאור השבת (חלק א מכתב ח אות א) מוכח

המשך בעמ' ד'

כל הבגדים ובוררין הבגדים הצריכים והשאר תולין על הכותל בחזרה, וכן אם היו מונחים הרבה ספרים מעורבין זה על גבי זה וצריך כעת לאיזה ספרים ובוררין ונטולו, וכן על השלחן וכל העשירים יש כמה מיני קערות קטנות וגדולות ולכל מאכל בוררין קערות שונות וכו' ויצא בזה כמה עניינים, ואם יש ברירה בכל דבר לא מצאנו ידונו ורגליו בהרבה עניינים'.

ויישב (שם סעיף ט), 'ותשובת דבר זה משני פנים: האחד בדבר הניכר הרבה לעין הוראה לא שייך לומר בזה ברירה, שאין זה ברירה אלא נטילה בעלמא. וכל אלו הדברים שחשבנו הם נראים לעין, כמו בבגדים וכלים וספרים כמובן. ואין לומר הא גם שני מיני פירות נראים לעין כמו תאנים וענבים, דאינו כן דמתוך קטנותן וריבויין צריכין לברור זה מזה, משא"כ בבגדים וכלים וספרים'. וכן פסק בפשיטות בספר מטה יהודה (סוף סימן שיט), והיינו שגדר איסור בורר הוא כאשר התערובת גורמת עיכוב בשימוש, אבל כאשר העין והידי ניגשים מיד לשימוש ואין עיכוב בגלל התערובת אין תערובת ואין מלאכת בורר. [וראה לקמן לגבי סידור של כל הערימה כולה].

וכתב ערוך השולחן (שם): 'והשני שהרי יתבאר דבשעת האכילה יכול ליטול אוכל מתוך הפסולת ולאכול שאין זה דרך ברירה ודרך האכילה בכך, וממילא דבכל הדברים שאנו צריכין כעת ללבוש הבגדים ולהשתמש בכלים וללמוד בהספרים הוי כשעת אכילה ולא שייך בזה ברירה, ובדואי לברור ספרים זה מזה כדי להעמידן על מקומו או בגדים זה מזה כדי לתלותן וכן בכלים אין היתר לטעם זה, אבל לטעם הראשון אין איסור בדבר, ויש לעיין בזה'.

ובביאור כוונת תרומת הדשן שאסר בחתיכות דגים גדולות וניכרות, כתב (שם סעיף יז) 'ומכל מקום נראה לענ"ד דדוקא כשהחתיכות מרובות, אבל בד' ה' חתיכות שנטול מהם אחד או שנים לא מקרי ברירה, והרי זהו מעשים בכל יום שמביאים על הקערה בשר בהמה ותרנגולת דודאי הם שני מינים ונטולת הבעלת הבית התרנגולת מהקערה להצניע לשבת שחרית, וכן בדגים שלוקחים שני מינים כמו העכ"ט וסלאיי"ן, ונטולת מהקערה חתיכה ב' או ג' חתיכות להצניע לשבת שחרית, ובלא כונה נוטלת ממין אחד האם חלילה יש בזה חשש ברירה, אלא ודאי כדאמרן'.

דעת החזון איש והקהילות יעקב

בארחות רבינו (חלק א עמוד קנא ס"ק קצח) ובהלכות שבת בשבת (פרק ט סעיף לח) מעידים שהחזון איש והקהילות יעקב הקלו למיין את הסכ"ם אחרי הארוחה, והקהילות יעקב (ארחות רבינו שם) אמר שדן בזה גם עם מחותנו הגרי"ש אלישיב שכן עמא דבר להתייר, [וראה לקמן שיטת הגרי"ש אלישיב בנידון]. וכן היה מורה רבי גדליה נדל לגבי כלים (שבת בשבת שם הערה א).

גם בספר ארחות שבת (פרק ג הערה יז) מעיד ששמעו מהגר"ש אויערבאך שאביו הורה בשיעור שאסור להוציא ספר שאינו ניכר מארון ספרים עבור זמן רחוק, ואחד השמועים שזכר זאת לחזון איש שביקש למסור להגרש"ז אויערבאך שדעתו שאין בספרים משום איסור בורר.

ונראה שדעת החזון איש הייתה כדעת ערוך השולחן בסברא הראשונה, שכלל אין שייך תערובת ומלאכת בורר בדברים גדולים הניכרים. וכן כתב לדינא הגרי"ח גרינימן בספרו חידושים וביאורים (שבת סימן יד ס"ק טו ד"ה במשנה ברורה) ומשום שבדרך כלל ספרים כלל אינם בגדר תערובת.

איסור בורר במה שאינו בלול ואין משתמשים בו בלול

דעת האור שמח (שבת פרק ח הלכה יא) שמלאכת בורר נאמרה בדברים שמעורבים זה בזה ומשתמשים בהם כשהם מעורבים זה בזה, אבל כלים או בגדים משתמשים בהם אחד אחד, וכלל שייך בהם איסור בורר. וזה לשונו: 'דע דבור גדרו הוא בדבר הבלול יחד ומשתמש כשהוא בלול, בזה אם בורר מאיתו פסולת האוכל, או בשני מינים, הוי בורר והוי מלאכה, אבל בדבר שאינו בלול לא שייך בורר, ולפי זה בורר כלי מתוך כלי, דאטו משתמש כשהן בלולים, הלא בכל קערה משתמש בפני עצמה לא שייך בהו בורר'. וסיים האור שמח 'וממה שפליטה קולמוסו (של הט"ז) 'כלים', הביאו המחברים הבאים אחריו דגם בכלי איכא בורר, וטעו בזה, דבמלאכת בורר צריך שיהא בלול, ואין זה לא בכלים ולא בבגדים'.

איסור בורר בדבר העומד להתערב חזרה

בשו"ת מהרש"ג (חלק א אורח חיים סימנים לו, נד) דן על מנהג הגבאים שהחזיקו בכיסם פיתקאות בהם רשומים סכומים שונים, והוציאו מכיסם פתק מתאים כדי לסמן בכמה מכרו כיבוד כל שהוא, והיו שרצו לאסור משום שההוצאה של פתק מסוים משאר כל הפתקים הוא מלאכת בורר. ומהרש"ג כתב שהדבר בוודאי מותר, שהרי כל הדורות נהגו להוציא בגד מתוך ערימה של בגדים, וספר מתוך ערימה של ספרים, ולא נשמע למי שייחמיר בזה, והטעם משום שלאחר השימוש מחזירים את הבגד והספר לאותה הערימה אין זה כלל מלאכה של בורר, שהיא מלאכה של תיקון הדבר הנברר, והרי כל כוונתו להחזיר את הדבר הנברר שוב לאותה הערימה. וראה לקמן שהגרש"ז אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה פרק ג הערה רכ) קיבל את דבריו באופן חלקי, וכבר נתבאר לעיל כי פוסקים אחרים ביארו את המנהג לברור בגדים ספרים וכלים מטעמים אחרים.

דעת המשנה ברורה

במשנה ברורה (סימן שיט ס"ק טו) כתב כדבר פשוט שיש איסור בורר גם בכלים ובבגדים, וכתב זאת גם לגבי בגדים גדולים כחולצות התלויות, ואמנם כתב שבגדים התלויים על הכותל זה אחר זה, או בגדים המקופלים בערימה זה למעלה מזה, והוא מחפש אחר בגד הנצרך לו, שמוותר לו להסיר בגד אחר בגד עד שיגיע לבגד שהוא זקוק לו. וטעמו מתבאר בביאור ההלכה (שם ד"ה לאכול מיד) שבאופן שאין המינים מעורבים רק הם זה אחרי זה או זה מעל זה, אין זה כלל תערובת שיהיה בה איסור בורר.

האם מותר להשמיע בתפילה קולו לעצמו וכשאחרים ישמעו תפילתו

בעקבות ההתעוררות העצומה בימים אלו והחזיקו בעבודה שבלבו תפילה, ר' שלמה קיבל על עצמו להקפיד ביתר שאת על כוונה בפירוש המילות בתפילתו, היות ובתפילת שמונה עשרה בלחש קשה עליו הכוונה, מעוניין להגביה קולו במעט בכדי שיוכל לכוון בתפילתו, כך הוא בוטח גם שהוא משמיע לאוזניו ואינו מבליע או מחסר מילים בתפילתו, האם נוהג הוא כהלכה או שיש להקפיד על תפילה בלחשיה?

תשובה: בגמרא ברכות (לא.) יכול ישמיע קולו בתפילתו כבר מפורש על ידי תנא שבאמר וקולה לא ישמע. וכתב הטור (או"ח סי' קא) יש אומרים הא דאמר שלא ישמיע קולו בתפילתו שצריכה שתהיה בלחש עד שלא תשמע אפילו לאוזניו ומביאין ראייה מן התוספתא יכול ישמיע לאוזניו כבר פירש בחנה וקולה לא ישמע. ומיהו בגמרא דידן אינו ממעט אלא השמעת קולו דמשמע שמשמיע קולו לאחרים אבל לאוזניו יכול להשמיע והכי איתא בהדיה בירושלמי "כול יהא מגביה קולו בתפילתו" כבר פירש בחנה 'וקולה לא ישמע', והדעת נותנת שיותר טוב להשמיע לאוזניו כי אז יכול לכוון יותר. וכן כתב הרמב"ם (תפילה ה' טו) 'ולא יתפלל בליבו אלא מחתך הדברים בשפתו ומשמיע לאוזניו בלחש ולא ישמיע קולו', וכן פסק השו"ע (קא"ט סי' ב) ומשמיע לאוזניו בלחש ולא ישמיע קולו.

הבית יוסף בבדק הבית כתב שבדברי הזוהר בפרשת ויקהל מבואר כהתוספתא שאין להשמיע קולו אפילו לעצמו, וראוי לחוש לדבריו. וכוונתו למה שכתב הזוהר שם, 'ואי היא צלואת אתשמע לאודנין דבר נש לית מאן דציית לה לעילא ולא צייתין לה אחרנין בר מאן דאשמע בקדמיתא בגן כך בעי לאסתמרא דלא ישמעון לההיא צלואת בני נשא'.

המגן אברהם (קא"ג) ובבאור הגר"א כתבו שגם הזוהר מדבר רק על מי שמשמיע קולו לאחרים ולא על מי שמשמיע את קולו לעצמו, וכן פסק המשנה ברורה (קא"ה) שיותר טוב לתחילה שישמיע לאוזניו, ובדיעבד לכולי עלמא אם אמר בלחש כל כך שאפילו לא השמיע לאוזניו יצא, כיון שמכל מקום מוציא בשפתיו.

בכף החיים (קא"ט) הביא מדברי ר' חיים ויטאל בספרו עולת תמיד (שער התפילה) שכתב וז"ל התפילה אינה נכנסת לשום רקיע כי אם אותה תפילה דלא אשתמע לאודנין, ובהמשך דבריו כתהתפילה בלחש שאינה נשמעת לאוזניו אז היא רוחנית וזה הפך סברת מוריני הרב יוסף קארו שפסק שיותר טוב להשמיע לאוזניו. ופסק הכף החיים שיש לנהוג למעשה כדברי הבדק הבית בשם הזוהר, וסיים דבריו בדברי השערי תשובה (קא"ג) 'והעיקר בזה שהכל לפי מה שמשמע בפנשו שיש מי שאם לא נחתך היטב עד שיוצא הקול מן השפה ולחוץ ברוב סרעפיו אף שפתיו לא יניע או תקפהו שינה, ועל כל פנים השמעת קול הברה בלי השמעת התיבה יכול לעשות אם אי אפשר בענין אחר ולא נמנעו לעשות כן אף אנשי מעשה המיישרים אורחתם עכ"ל'.

להשמיע קולו בצורה שאחרים שומעים:

המ"ב בס"ק ו' כתב בשם הברכי יוסף (ס"ק ג) והחיי אדם (ח"א כלל כב' דין יא') דלכתחילה צריך להתפלל בלחש שאף חברו העומד בסמוך לו לא יהיה יוכל לשמוע, ומכל מקום אם אי אפשר לו לכוון בעניין זה יש לו לעשות בעניין שיכול לכוון, אך שיוהר שלא יטריד לאחרים. ובס"ק ח' כתב בשם הט"ז דאף אם יכול לכוון בלחש אבל לא כל כך כמו בקול נקרא שאינו יכול לכוון ויכול להתפלל ביחיד בקול' ובביאור הלכה (ד"ה ואם) כתב: נראה לי שאין לסמוך על קולתו של הט"ז והביא דלפי מה שכתב הגר"א לא נמצא בגמרא דיהיה מותר להגביה הקול במקום דאינו יכול לכוון. ונמצא שמה שכתב במשנ"ב ס"ק ו' אם א"א לו לכוון בעניין זה יש לו לעשות בעניין שיכוון, נראה דאין כוונתו דיכול להגביה קולו דגם בחיי אדם שממנו מקור הדברים, לא כתבו שאם א"א לו לכוון יכול להגביה קולו, אלא, כתב (שם) ויוציא המילים מפיו בלחש כדי שישמע מה שאומר אבל יוהר שיהיה בלחש שאפילו העומד סמוך לו לא ישמע קולו וכן כתב הברכי יוסף.

ישנן עדויות מגדולי הדורות מרן רבינו האמרי אמת', ה'חפץ חיים', והגר"ש אלישיב זיע"א, שבעת זקנותם כאשר שמיעתם נחלשה היו שומעים אותם בתפילתם, ונראה שכדי לחוש לפסק השו"ע להשמיע לאוזניו הגביהו קולם אך אין מכך להוכיח שאין קפידא בכך, דאין דנים אפשר משאי אפשר.

העולה לדינא:

לפסק השו"ע צריך להשמיע קולו בתפילתו לאוזניו, אך יש להיזהר שלא ישמעו אחרים את תפילתו, ואין להגביה קולו בכדי לעורר הכוונה.

השולחן באופן הראשון להתיר ברירה בדברים גדולים וניכרים, ועפ"ז פסק בשמירת שבת כהלכתה (פרק ג סעיף פה, פרק כה סעיף ה, אמנם בהערה שם הביא דעת הגר"ש אויערבאך שהתיר הו"ד לעיל) לאסור ברירה של ספרים ובגדים. וכן כתב בארחות שבת (פרק ג סעיף כד, אמנם בהערה שם הביא דעת החזון איש שהתיר הו"ד לעיל), שגם בדברים גדולים וניכרים כמו בגדים ספרים וכלים יש איסור בורר. ובספר ארחות רבינו (שם) מעיד בשם בני ביתו של הקהילות יעקב שבשנים האחרונות כן הקפיד שלא למיין סכ"ם וספרים.

כאשר מסדר את כל הערימה

הגר"ש אלישיב והגר"ש אויערבאך וחוט שני התירו להוציא ספר מתוך ערימה של ספרים, משום שאין כאן תערובת, שהרי גם בערימה כל אדם מוצא את הספר אותו הוא מבקש באופן מידי וללא עיכוב. ויש לעיין מה הדין כשיש ערימה ספרים גדולה, והגבאי שחושש לביטול תורה דברים שלא ימצאו את הספר אותו הם מבקשים בקלות בתוך הערימה, מסדר כל ספר אל תוך ארון הספרים בו יש לכל ספר מקום ידוע ומוגדר, וכך הלומדים ימצאו במהירות את הספר אותו הם מבקשים, ולכאורה בזה כל מהות מעשה לברור את התערובת של הספרים ויש לאסור.

אמנם לאידך גיסא אפשר לומר דכיון שגם קודם לכן ניתן למצוא ספר בערימה בלי עיכוב משמעותי, ורק שכאשר הספרים נמצאים במקומם מוצאים את הספרים יותר בקלות, לא ניתן לומר שהגבאי ברר תערובת, אלא רק הוסיף להפריד בין ספרים ברורים, ויותר נראה שזה בורר. [ולקמן בסמוך נדון להתייר על פי שיטת המגן אברהם].

גם הגר"ח גריננימן בספרו חידושים וביאורים (שבת סימן יד ס"ק טו) אם שהתיר להוציא ספר על הנצרך לו מתוך ערימה של ספרים על פי זה שאין זה בגדר תערובת, כתב שאם יש סט של ש"ס ובתוכו ספר אחד אחר, ומוציא את הספר השונה זה בוודאי מלאכת בורר, ואפי' שאין כאן תערובת שהרי בקלות מוציא את הספר האחר, עכ"פ יש כאן מלאכה של תיקון התערובת.

ובאופן שהגבאי לא מסדר לצורך מיון הספרים לשימוש הלומדים, רק כדי לסדר את ערימת הספרים שעושה בלגן בבית הכנסת, יש לדון עוד להקל על פי מה שכתב הגר"ש אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה פרק ג הערה רלט) שמותר ללומד להחזיר את הספרים שהוא למד בהם אפי' שזהו הוא ממין את הספרים, לפי שמהות מעשהו הוא לסדר את מקומו אחריו, ולא ברירה של הספרים עבור הלומדים האחרים. [ובשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף פה, פרק כה סעיף ה) התייר דווקא באופן שהגבאי מוציא מהערימה ספר ספר באופן מקרי, ולא בוחר איזה ספר להוציא כעת מתוך הערימה לסדר].

ביביע אומרי (חלק ה אורח חיים סוף סימן לא) כתב שיש להקל בברירה הספרים על ידי הגבאי או של הסכ"ם על ידי בעלת הבית, כיון שהספרים והסכ"ם הם שני מיני אוכלים שבורר את שניהם לשימוש של לאחר זמן, ולא מביע לדעת הפרי מגדים (הובאו דבריו לקמן בסמוך) שכלל אין בזה איסור בורר, הרי עוד יש להתיר על פי דעת המגן אברהם שבבורר שני מיני אוכלים, השיעור של 'מיד' שמותר הוא לסעודה הבאה של שבת, והרי הגבאי מסדר עבור הלומדים והמתפללים שיבואו בתפילה הבאה ובעלת הבית מסדרת את הסכ"ם לסעודה הבאה, ואין כאן איסור, וכתב שאפי' שבביאור הלכה (סעיף ג ד"ה שברר שהתיר) הביא דעת החולקים על המגן אברהם, הרי יש לצרף להתיר גם את דעת ערוך

שתפס כן עיקר לדינא. [וראה עוד ביאור בהיתר בארון ספרים בשולחן שלמה סימן שיט ס"ק ד אות ב].

ומה שכתב היתר הוא בספרים העומדים בארון ספרים, אבל בספרים שאינם בארון ספרים או בבגדים שגם הם גדולים כתב (מאור השבת שם אות א) שאסור להכין את הבגד שצריך למחר, כי גם אוכל מתוך פסולת מותר לברור רק לשימוש מידי, ומשמע שסבר שיש איסור בורר גם בדבר גדול וניכר, לכאורה כוונתו דווקא כאשר הם בתערובת. אבל לא נבאר בדבריו האם חשש כדעת המשנה ברורה שדבר שעומד בערימה זה אחר זה או זה על גב זה נחשבים כתערובת, ובהזד צד זה שיש גישה נוחה לשניהם, כבר נתבאר כי נראה שגם לביאור הלכה אין גדר תערובת ואיסור בורר.

וכן כתב הגר"נ קרליץ בספרו חוט שני (שבת חלק ב עמוד עה) להתיר בספר העומד בארון ספרים ואפי' שאינו ניכר מבחוץ, וז"ל: 'ספרים העומדים מסודרים בארון ספרים אחד ליד חברו אין זה תערובת, ומותר להוציא ספר אף שצריך לו רק לאחר זמן, כיון שכל אחד עומד באופן מסודר בפני עצמו, ואף שיש בארון הרבה ספרים וגם אין ניכר היכן נמצא הספר שחפץ בו, כגון שלא כתוב על גב הכריכה את שם הספר, מכל מקום כיון שהספרים מסודרים אין זה תערובת'. והתיר גם בערימה של ספרים כל שאינה תערובת בעיני בני אדם, אך בזה לא הזכיר להתיר גם כשאינם ניכרים בחיצוניותם, ונראה שהחמיר בזה.

ספרים שאין בהם סימן היכר חיצוני או בחושך

דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש חלק ב פרק כה סעיף עא) שכל היתר דווקא כאשר כתוב או ניכר על הספרים מה כל ספר, או כאשר ידוע לבעל הבית מקומו של הספר, שבכל אופנים אלו הספר אינו בתערובת, אבל כאשר כל הספרים נראים מבחוץ אותו הדבר הם נחשבים כתערובת. וכן מבוארת דעת הגר"ש אויערבאך (שם) לגבי ספרים הנמצאים בערימה, ורק בספרים העומדים בארון ספרים חידש שבכל אופן אינם נחשבים כתערובת.

וכן מצאנו דעת הגר"מ פיינשטיין (ספר הלכות שבת' בתשובות הגר"מ פיינשטיין בורר ס"ק יב, אגרות משה או"ח חלק ד סימן עד אות יב) שנשאל על הוצאת ספר שאינו ניכר מארון ספרים או בחושך, והשיב שיש לעשות זאת באופן המותר עיי"ש, ומבואר שיש איסור באינו ניכר ואפי' בספרים העומדים בארון ספרים (כן מבואר בספר הלכות שבת) ודלא כהגר"ש אויערבאך שהתיר בארון ספרים. ובעיקר הדין בחושך חזר להיחשב כתערובת הסכימה גם דעת הגר"ש אלישיב (שבות יצחק בורר פרק ג אות ו).

ויסוד דבריהם שהגם שלא התערובת של הספרים גורם שלא יהיה ניתן להשתמש בקלות בספרים, אלא מה שאין עליהם רישום חיצוני, בסופו של דבר המציאות היא שיש כאן תערובת של ספרים שמעכב את השימוש, והם צריכים ברירה, ולכן הוא תערובת ומלאכת בורר, ובדין של חושך בהדר מתבאר שאפי' כאשר רק דבר חיצוני זמני מעכב את הידיעה אסור. אמנם בספר איל משולש (עמוד קצה הערה טז) הביא שהגר"נ קרליץ סבר שחושך הוא זמני ואין כאן הגדרה של תערובת.

דעת שביבת השבת שמירת שבת כהלכתה וארחות שבת

בספר שביבת השבת (בורר סעיף ג) כתב לאסור ברירה של ספרים ובגדים, וכתב (שם באר רחובות אות כו) שהעיקר שלא כדעת ערוך

לצאת בשבת לרשות הרבים במקום שאין עירוב בשעון ובמשקפיים ובמקל

לו ששבת היום ועי"ז יזכור שלא להסירם. ז. יש ענין להחמיר שלא לצאת במשקפי שמש, או משקפיים לאדם שלובש אותו רק ליופי, משום שיכול לראות טוב בלי משקפיים, לכך חיישינו שיבוא להסירם כשהולך ברחוב ואתי לאתוי ד' אמות ברה"ר, מפני שאינו תלוי כ"כ ללכת דווקא עם משקפיים (אחרונים).

ללכת במקל לכבוד / הולך במקום מושפע / בעת שיורד גשמים / במקום שיש שם עירוב

ח. חיגר או זקן שאינם יכולים ללכת כלל בלי מקל מותרים לצאת בהם לרה"ר, ומותרים אפילו באופן שהמקל אינו קשור לו (ש"ע סי"ז), משום שהמקל נחשב לו כמלבוש והוי בשבילו כמו מנעל (מ"ו סק"ג), ולא חיישינו שמא יבא לאתוי ד' אמות ברה"ר אף שאינו קשורה לו, כיון שאי אפשר לו ללכת כלל בלעדיו.

ט. אבל אם יכול ללכת בלי מקל, ואינו נוטלו אלא להחזיק עצמו שיוכל ללכת בטוב ולא יפול אסור ללכת בהם (ש"ע ס"ה), וכן הדין אם רק בבית הולך בלא מקל, אף שתמיד כשהולך ברחוב הולך עם מקל מחמת תשועה כוחו, ואף שהוא זקן כ"כ שמתנענע גופו ומתיירא פן יפול ברחוב מפני שמצוי שם אבנים ומכשולות, אסור ללכת ברה"ר עם מקל, כיון שאין צריך למקל כדי לסמוך עליו כל גופו כמו מנעל, אלא כל הליכתו עם מקל היא רק כדי לסומכו שלא יתיירא (שועה"ר סי"ג).

י. וי"א שאיסורו היא מדאורייתא כיון שאפשר לו ללכת בלי מקל אמרינן שהמקל הוי כמשא, וי"א דאיסורו הוא רק מדרבנן כיון דסוף סוף סומכין על המקל היא נחשב כמו מלבוש, אלא שמדרבנן אסור כיון שאינו הולך עמו בתמידות לכן איכא חששא שמא יבוא לאתוי ד' אמות ברה"ר (ביה"ל ד"ה אבל), ונפק"מ אם איסורו היא מדאורייתא או לא היא באופן ששכח והוציא המקל לרה"ר, אם הוי רק גזירה דרבנן א"צ להסירו מיד ויכול ללכת אתו עד שמגיע לביתו.

יא. יש מתירים לצאת במקל לכל אדם ובפרט למי שקצת חיגר או זקן כשהולכים במקום מושפע, או במקום גשמים ושלגים, וכל מקום שיש חשש שמא יפול, כיון שאי אפשר לו ללכת במקום הזה בלי מקל כלל, וכן פסק העוה"ש (סעי' ע) לאנשים חלשים, אכן למעשה כל הפוסקים חולקים על המתירים וסוברים אף שאי אפשר ללכת במקום הזה בלי מקל, כיון שאצלו הוא אינו נחשב כמלבוש אלא כמשאוי, אסור לצאת בהם בשבת (מ"ב סק"ה).

יב. מקל תפארת שנשא לכבוד, אף שהוא תכשיט כגון שמקושט בכסף אסור לצאת בהם בשבת, מפני שליכא שום היתר לצאת עם תכשיט בידו (מ"ב סק"ו), ואפילו במקום שיש עירוב שמעיקר הדין מותר לצאת בו, מ"מ משום זילתא דשבתא נכון להחמיר שלא לצאת בו כלל אלא למי שאי אפשר לו ללכת כלל בלי מקל (כה"ח ס"ק קד), ובפרט לאנשים שאין להם צורך כלל יש להם להחמיר שלא לצאת בהם כלל בשבת (מ"ב ס"ה).

שעון כיס / שעון יד / שעון יוקרתי / שעון רגיל

א. שעון היא אינה מלבוש ואינה תכשיט, ולכן הוצאת שעון רגיל בידו או בכיסו הוי משוי והיא חיוב דאורייתא, ומה שמובא בפוסקים אם מותר לצאת או לא, מדובר בשעון שהיא תכשיט דהיינו שהיא מכסף זהב, ושעון שהוא מלבוש שהוא שעון יד שלובשים אותו על גוף היד ממש, הרבה פוסקים סוברים כיון שהשעון עיקרו היא לתשמיש כדי שידע השעה והזמן, ולכן אפילו שהולך עם השעון באופן שהיא מלבוש לו או שהיא תכשיט לו, אמרינן שלא הוי מלביש או תכשיט ואסור לצאת בהם בשבת (ביה"ל ד"ה אבל).

ב. ומאיך גיטא מצינו שהרבה גדולי הדור הקילו בשעון יוקרתי באופן שהיא ברור תכשיט והיא יפה כמו תכשיט ותולין אותה בחוץ כמו שרשרת או כמו צמיד על היד, ובפרט הקילו לנשים שכל כוונתם היא להתקטט, ויש שהתירו אפילו בשעון רגיל אם לובשים אותו על היד מפני שנכנס בגדר לבישה, ובהלכה זו נאמר המקיל יש לו על מי לסמוך והמחמיר בזה רוח חכמים נוחה הימנו.

משקפי קריאה / משקפי שמש / משקפיים ליופי

ג. משקפיים נכנס בגדר מלבוש ובגדר תכשיט, בגדר מלבוש כיון שלובשים תמיד בכל עת ובלוי זה אינו יכול לעשות כלום לכן הוא חלק מגופו כמו שאר מלבושים, וכן נכנס בגדר תכשיט שנהגו אנשים האצילים ללבוש משקפיים כדי להצטיין בזה (מנחת שבת סי' פד).

ד. אלא בשנים קדמוניות המשקפיים לא היו מהודקים טוב על האוזן והיה חששא שמא יפול ברה"ר ואתי לאתוי ד' אמות ולכן אסור לצאת עם משקפיים בשבת (מ"ב סוף סק"ד), אבל בזמננו המשקפיים מהודקים ומונחים היטב על האוזניים באופן שליכא חששא שיפלו מותר לצאת בהם בשבת (מנחת שבת ס"ה).

ה. אך משקפי קריאה וכדו', כיון שמיועד לא ללכת בהם בתמידות, מחלוקת אחרונים בזה המנחת שבת (ס"ה) מתיר לזקן שאינו דרכו ללכת במשקפיים ברחוב בתנאי שליכא חשש שמא יפלו, מפני שהם דרך תכשיט לו והיא מלבוש לכל אדם, ומאיך גיטא הערוך השולחן (סעי' ס"ה) כתב שאסור ללכת בהם ואיכא חיוב חטאת, והמקילים בזה עתידין ליתן את הדין ומסיים עי"ז 'ופתאים עברו ונענשו' עכ"ל, וסברתו כיון שסוף סוף לדידיה הוא אינו מלבוש, ואינו סובר שמשקפיים נכנס בגדר תכשיט.

ו. אדם שרגיל להסיר המשקפיים ברחוב מחמת שחמיר עיניו, פוסק השב"ל (ח"ח ס"י מה) כיון שהולך בקביעות במשקפיים ואינו יכול לראות בלי זה אפילו שפושטו לפעמים כשהולך ברחוב, מ"מ אינו מתבטל ממנו תורת מלבוש מעליה ומותר לצאת עם משקפיים ע"כ, אלא שיש חששו להחמיר כיון שבמציאות דרכו להסירם בימי החול, חיישינו שאולי ישכח ויסירם גם בשבת ואתי לאתוי ד' אמות ברה"ר, אם לא שיעשה איזה סימן שיוזכר

השולחן והאור שמח שכלל אין בספרים גדולים ובסכו"ם איסור בורר, ובסכו"ם יש לצרף עוד את שיטת הסוברים שאין ברירה דאורייתא רק בגידולי קרקע.

שני מיני אוכלים

עוד יש לדון להקל בנידון דידן שאין ברירה של אוכל מתוך פסולת, או של אוכל מתוך אוכל הוא רוצה כעת רק אחד מהם, שבזה האוכל השני נכנס לגדר פסולת ואסור, אלא של אוכל מתוך אוכל שהרי הוא רוצה את כל הספרים מסודרים, ובוזה כתב הפרי מגדים (סימן שיט משבצות זהב ס"ק ב) שיש להסתפק שכלל אין כאן מלאכת בורר שהרי אין כאן פסולת והכל אוכל, ושוב חזר לחזק הדברים (שם ס"ק ז). והגם שבביאור ההלכה (שם סעיף ג ד"ה היו לפניו) כתב שבוודאי יש בזה עניין של בורר שהרי הוא מתקן כל אחד מהם שלא יהיה מעורב בחברו, עכ"פ מחמת דעת הפרי מגדים מידי ספק לא יצאנו וראוי לצרף סברא זו להתיר.

שני מיני אוכלים בנידון דידן

ועוד יש לדון בנידון דידן, שדווקא אם הסדר הוא כדי שיהיה קל יותר אחר כך למצוא את הספרים, לא מתקיים תנאי ההיתר של 'מיד', שהרי הברירה היא להועיל לאחר זמן, אבל בנידון דידן שהבת אינה מסדרת כדי להביא תועלת למי שיצטרך למצוא את הספר לאחר זמן, אלא כיון שיש לה הנאה בעצם סידור הספרים, וזה סוג של 'תרפיה' אצלה, הרי שיש לדון שהמיון שלה הוא לצורך מיד, ובוזה מתקיים התנאי של 'מיד', ומאחר והיא מסדרת ביד ולא בכלי, ומאחר והכל כאן אוכל ואין כאן פסולת, הרי שומרת לה בוודאי לסדר הספרים. אלא שפעמים כעת היא צריכה דווקא ספר מסוים, כי שם היא אוזחת בסידור הסדרה, וכאשר היא מוציאה ספר אחר שמפריע לה, ספר זה כעת אינו בגדר אוכל אלא בגדר פסולת. ועוד שהטעם של 'מיד' לפי שזה דרך אכילה ולא דרך ברירה, אבל מיון עבור הזמן העתידי אפי' שההנאה שלה הוא מעצם המיון, עכ"פ זה דרך ברירה ולא דרך אכילה. ובכל אופן כבר נתבאר דכל שיש כיתוב על גבי הספר מבוחץ לזהות כל ספר, דעת גדולי הדור שאין כאן חשש תערובת וחשש איסור בורר.

להלכה:

א. בנידון אם יש איסור בורר בשבת בבגדים וספרים, מצאנו לכמה מגדולי ישראל שהעידו שנהגו להשתמש בכלים ספרים ובבגדים ולא חששו לאיסור בורר, ובאחרונים כתבו כמה טעמים בהיתר. ערוך שולחן התיר בספרים בגדים כלים וסכו"ם שהם גדולים ואין כל קושי בברירתם, וכן מעדים שפסקו החו"א הקהילות יעקב ועוד. ב. האור שמח התיר מצד השימוש בכלים בגדים וספרים נעשה אחד אחד, ואין משתמשים בהם יחד כקבוצה. ג. מהרש"ג כתב שאין איסור בורר בדבר שחוזר תיכף חזרה למקום התערובת. ד. בביאור הלכה כתב שהעיקר שאין בורר רק כשיש תערובת, ולכן מינים הנמצאים בשכבות מותר לברור, אך לא הכריע כן לדינא, וחשש שמא יש גם הפרדה של השכבות בכלל בורר, והתיר רק בהוצאת הפסולת מהאוכל. ה. הגרי"ש אלישיב סבר שיש איסור בורר רק כאשר יש קושי בהוצאה מחמת התערובת, וכערוך השולחן, אלא שערך השולחן הקל שבדבר גדול כסכו"ם שכמעט ואין קושי בהוצאה מותר, והגרי"ש אלישיב כתב שזה נחשב כקושי בהוצאה ואסור. ו. ספרים בערימה ויש שמות על הספרים או שעכ"פ הם ניכרים לבעל הבית, התירו כל פוסקי הדור שאין זה תערובת כי יכול להוציא את הספר הרצוי בלא כל עיכוב, ואפשר שגם לדעת ביאור ההלכה מותר ודווקא כאשר המינים מכסים זה את זה חשש לתערובת. ז. אבל כאשר אין שמות על הספרים שבערימה כתבו גדולי הדור שאסור. ח. ספרים שבארון ספרים דעת הגר"ש אויערבאך וחוט שני שאפי' אין עליהם שמות ואינם ניכרים בחיצוניותם אין עליהם שם תערובת, אבל דעת האגרות משה והגר"ש אלישיב לאסור. ט. דעת האגרות משה והגר"ש אלישיב שאפי' יש שמות אם כעת יש חושך נחשב לאינו ניכר ולתערובת. אבל בשם הגר"נ קרליץ מעידים שהתיר כיון שהחושך הוא זמני. י. ובסידור של ספרים שכבר נמצאים בארון ויש עליהם שמות, ורק שמבקשים לסדר אותם לפי האותיות החיצוניות שמצוינות על הסדרה מבוחץ אין חשש בורר לכל השיטות.

בסימן טוב ובמזל טוב

מהיכלי תורה והוראה מוסדות "באר ישראל" נשגר כוס של ברכה עם ברכת מזל טוב לבבית, קדם מעלת ידידנו ומכובדנו היקר והנעלה מחכמי ורבינו כולל באר ישראל

הרה"ג מרדכי דוד ברנדסדארפער שליט"א לרגל נישואי הבת

יזכה לראות נחת ושמחה לאורך ימים ושנים טובות מתוך אושר וכבוד, בריות גופא ונהורא מעליא

גושי קפה שלא נמסו להמיסם ולהוציאן מהמשקה

הכנתי כוס קפה בשבת ונשארו גושי קפה שלא נמסו בעירוב, האם מותר להמיסם בצד הכוס או להוציאם החוצה מה דינם:

תשובה: להמיסם בצד הכוס על ידי כפית וכדומה, באופן שממיס במים בכוס למעלה, שאינו מעורב עם כל המשקה אסור, וכמבואר בשולחן ערוך (סימן שכ סעי' ט) שאסור לרסק שלג וברד שדומה למלאכה שבזרע דבר חדש, כך גם כאן, הוא לוקח דבר גוש והופכו לנוזלי שאסור.

אמנם אם ממיס את הגושים בתוך הקפה, מבואר במשנה ברורה (סימן שכ ס"ק ל"ד) מחלוקת ראשונים אם מותר לרסק קרח וברד בתוך המים, והמשנה ברורה לא מכריע להלכה, ובשער הציון (סימן שי"ח ס"ק קמו) מביא גם כן את מחלוקת הראשונים, ומסיים 'וטוב להחמיר לכתחילה משום שגם מהשולחן ערוך משמע להחמיר, אם כן ראוי להחמיר בזה.

ולעניין להוציא את הגושים מהכוס, אם מוציא יחד עם מעט מהקפה, לדעת המשנה ברורה אינו נחשב כבורר פסולת מתוך אוכל, כמו שכתב (סימן שי"ח סק"א) בדעת הט"ז, בענין זבוב שנפל לתוך משקה, שאסור להוציאו לבד משום בורה, ומותר רק כשמוציא עוד משקה עמו, ובשולחן ערוך הרב (הגר"י) כותב כהמשנה ברורה להקל בזה כשמוציא יחד עם משקה, אמנם בסידור הרב כתב להחמיר כי יש חשש חיוב חטאת ואיסור סקילה חס וחלילה.

ועיין בחזון איש (סימן נג ד"ה ט"ו) שכתב לאיסור גם כשמוציא יחד עם מעט מהמשקה מכיון שעיקר כוונתו לברירה לא עוזר המעט המשקה שמוציא יחד עם הפסולת, אמנם מחלק שם החזון איש, שאם יש רק לכלוך אחד לא נחשב כתערובת כלל, ומותר להוציאו לכתחילה גם כן ללא מעט מהמשקה עמו, ורק כשיש כמה חתיכות של פסולת אסור החזון איש, אפילו כשמוציא יחד עם המשקה.

ואם כן יהיה נפקא מינה לנידונינו, לדעת החזון איש אם יש גוש אחד קפה מותר אפילו ללא משקה, ולדעת המשנה ברורה מותר רק יחד עם מעט משקה, ולדעת השולחן ערוך הרב בסידורו יש להחמיר גם עם מעט משקה.

ולכאורה מצד אחר יש להקל כאן שהרי בסימן שי"ח (סעי' ז) מבואר מהגמרא שיין ומים שהם צלולים מותר לסגנם, ושם הכוונה צלולים אפילו כשיש בהם קיסמים קדים מותר להוציאם, ונחלקו הראשונים אם מותר להוציאם גם בכף המיוחד לכך, או רק שלא בכלי המיוחד לכך, אמנם להלכה בכלי שאינו מיוחד מותר לכולי עלמא, וכן נחלקו אם צריך שהיין יהיה ראוי לרוב בני אדם ללא סינון או אפילו למועט, ולהלכה נפסק במשנה ברורה (סימן שי"ח ס"ק מב') כדעת הרמב"ם שדווקא אם נאכל כך לרוב בני אדם, וטעם היתר זה מבואר בפוסקים (שביתת שבת ועוד), שמכיון שנאכל ביחד והפסולת נוצרה מגוף הדבר דינו כמין אחד שאין בו ברירה (דלא כה"ט סובר שגם במין אחד יש ברירה).

אמנם באדם איסטניס שמקפיד מאוד לא לשתות יחד עם גושי קפה, נחשב אצלו כפסולת, וכמבואר בבאיור הלכה (סימן שי"ח ד"ה הואיל) בשם הפרי מגדים שלאיסטניס אסור משום בורה.

העולה לדינא:

- א. אין להמיס קפה מחוץ למשקה.
- ב. גוש קפה שנמצא בתוך המשקה ראוי להחמיר ולא להמיס.
- ג. להוציא את גוש הקפה אם הוא קטן שרוב בני אדם שותים בלא להוציאו, יש מקום להקל משום מים צלולים שמותר לסגנם בכלי שאינו מיוחד לברירה.
- ד. אם רוב בני אדם אינם שותים זאת כך, נחלקו המשנה ברורה מתיר על ידי הוצאת מעט מהמשקה עמו ולדעת השולחן ערוך הרב בסידור אסור ולחזון איש בגוש אחד מותר אף ללא מעט מהמשקה.
- ה. איסטניס שמקפיד שלא לשתות עם גושים, דינו כרוב בני אדם מקפידים.
- ו. למחמירים בהוצאה עם מעט משקה ישנה עצה מכ"ק מרן האדמו"ר בעל ה'אמרי אמת' מגור זצוק"ל, שיניח כף מתחת לגושים וימשוך את הכוס למטה, כך יוצא שנוטל אוכל מתוך הפסולת.

קימה מהמיטה עקב אזעקה, האם מחייבת בנטילת ידיים?

שאלה: אורי הלך לישון כדרכו בשעת לילה מוקדמת לאחר קר"ש שעל המיטה, הוא עצם את עיניו ונרדם תוך דקות. אלא ש'ויהי בחצי הלילה... - אזעקה מבעיתה ניסרה בחלל והפרה את דממת הלילה. אורי ניעור בבהלה והזדרז לרוץ אל המרחב המוגן. לאחר המתנה בהתאם לנדרש חזר למיטתו. אלא שהפעם בניגוד למה שהיה לפני כן, לא הצליח להירדם. מחשבותיו הטרידו אותו. האם נהגתי כהוגן? האם לא הייתי חייב ליטול את ידי ג"פ לסירוגין, הרי ישנתי על מיטתי שינת קבע?

תשובה: השאלה כאן מסתעפת לשתיים: א. האם צריך ליטול ידיים בכל קימה ממיטתו. ב. האם צריך לברך בכל פעם שנוטל ידיו. וכדלהלן.

נחלקו הראשונים בטעם ההלכה של נטילת ידיים. לדעת הרא"ש, הטעם הוא לפי שידיי של אדם עסקניות הן, וא"א שלא יגע בבשר המטונף בלילה, ולכן חז"ל תקנו ברכה על הנטילה לק"ש ולתפלה. ולדעת הרשב"א, לפי שבשחר אחר השינה אנו נעשים כבריה חדשה צריכים אנו להודות לו יתברך שבראנו לכבודו לשרתו ולברך שמו. ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותן הברכות שאנו מברכין בכל בוקר, לכן גם דבר זה תקנו בשחר להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו. והמ"ב מוסיף כי להלכה נוקטים כשני הטעמים לחומרא לענין נטילה.

ומדברי המ"ב (סי' ד סק"ז) עולה כי גם מי שישן מקצת הלילה, אם ישן שינת קבע על מטתו, לכו"ע צריך ליטול ידיו בבוקר כדין. ועדיין נשאר לנו לברר מה הדין אם לאחר שהקיץ משנתו ונטל ידיו חזר לישן שוב. ובענין זה, יש לציין לדברי המ"ב (סק"ב) דאפילו אם חזר וישן פעם שנית קודם עמוד השחר דאז ודאי צריך ליטול ידיים שוב משום רוח רעה, מ"מ אינו יכול לברך ענט"י אפילו אם ישן שינת קבע, דחוששים לשינת הרשב"א שטעם הנטילה בבוקר דנעשה כבריה חדשה, ופשוט שרק פ"א ביום נעשה בריה חדשה ולא יותר. ומשום רוח רעה בלבד לא תקנו ברכה.

והנה בסי' א (סק"ב) כתב המ"ב דמיד כשיתעורר משנתו ואינו רוצה לישן יטול ידיו, שלא ישנה על עצמו רוח הטומאה. אבל מלשון דייקן הפוסקים שזה רק כשאינו רוצה לישן עוד, ולא כשהקיץ באמצע שנתו לצורך כלשהו (אזעקה או עשיית צרכיו וכדו') ודעתו לחזור אח"כ לישן (א"א בוטשאטש). אבל למעשה, משום שהזוה"ק מחמיר בזה מאד, נהגו כלשון השל"ה וכסתמת הבאר היטב (סק"ב) ושאר פוסקים, ליטול ידיו מיד כשמתעורר אף שבדעתו לחזור לישן.

ולענין הברכה, בבית"ל (סי' ד ד"ה אפילו) כתב בשם החיי אדם שלא יברך ענט"י כשקם בבוקר עד לאחר שינקה את עצמו ויכין עצמו לתפילה. אבל בשולחן ערוך הרב (ד"ה אם עשה צרכיו) כתב, לכתחילה, כשניעור משנתו וצריך לנקבו ודעתו ליפנות מיד, ימתין מלברך עד יציאתו מבית הכסא. אבל אם אין צריך לנקבו ולא יפנה עד לאחר זמן מרובה יברך מיד, ובלבד שיהיה מוחצי לילה ואילך, כדין שאר ברכות השחר. ואפילו אם דעתו לישן שינת קבע קודם אור היום ויצטרך לחזור וליטול ידיו ג"פ בסירוגין אעפ"כ יכול לברך על הנטילה הראשונה, כי לא תקנו לברך ענט"י אלא פ"א בשחר בשעה שנעשה בריה חדשה כמו כל ברכות השחר ולמעשה המנהג כדבריו. ואם כן גם בשאלה שלפנינו כן ראוי לנהוג.

העולה לדינא: א. מי שקם באמצע הלילה אחר שישן שינת קבע, נחלקו הפוסקים אם חייב ליטול ידיו כשמתכוון לחזור לישון ולישון וראוי להחמיר, אם לא שמדובר בשעת הדחק, כגון שצריך לרוץ למרחב מוגן וכן להעיר את משפחתו וכדו' ואם יתעכב ליטול עלול להתממה ולהסתכן ח"ו, שאז ניתן לסמוך על המקילים. אך כשאין הזמן דוחק, ראוי ליטול ידיו ג"פ, כפרט שאם המים מוכנים ליד מיטתו אין הדבר נמשך יותר מרגעים ספורים. ולאחר שוך האזעקה ישפוך את המים ולא יותירם ליד מיטתו, כי מים טמאים (שנטלו בהם ידיים אחר שינת קבע להעביר רוח רעה) גורם להשרות רוח רעה וטומאה (שע"ת). ב. אם חוזר לישן וישן שינת קבע, כשקם צריך ליטול ידיו שנית, וכן בכל פעם שקם משנתו - אם ישן שינת קבע (בהפשטת בגדיו ובשינה של שיתין נשמין' - יותר מחצי שעה (לפחות), על מיטתו), חייב בנטילת ידיים. ג. לענין הברכה: בבאיור הלכה מביא מחלוקת בין השערי תשובה ודרך החיים הסוברים שחייב לברך רק בפעם הראשונה שקם מהשינה, אפילו קודם עלות השחר ובלבד שהיה זה אחר חצות, לבין החיי אדם (וכן מובא במעשה רב בשם הגר"א) הסובר שאין לו לברך אלא אחר שקם בבוקר ומנקה עצמו ומכין עצמו לתפילה, ומצדד כדעת החיי אדם. ולכו"ע לא יברך יותר מפעם אחת. למעשה, המנהג הוא כהכרעת השולחן ערוך-הרב ה"ל, שפוסק כדעת השערי תשובה ודרך החיים, לברך רק כשמתעורר משנתו בפעם הראשונה בלבד - אחר חצות (לקט הלכה א"ח סי' ד, ועיין א"א בוטשאטש שם).

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com